

Tanqid va taklif

5-sinf "Ona tili" darsligi o'qituvchilar tahlilida

Darslikni olimlar, fan nomzodlari yaratadi, ammo ulardan foydalanish o'qituvchilarning gardanida. Shu bois muallimlarning darsliklar haqidagi fikrlari g'oyatda muhim. So'nggi paytlari maktab o'qituvchilarining darsliklar takomillashuvi bo'yicha olib borayotgan sa'y-harakatlari, bu masalaga befarq qaramayotganliklari bizni quvontiryapti. Zero, ta'lim samaradorligini hamma narsadan muhim deb bilgan pedagog dars jarayoni bilan bog'liq barcha narsani tanqidiy-tahliliy mushohada etib ko'radi. N.Mahmudov, A.Nurmonov, A. Sobirov, Z. Jo'raboyeva hammualifligidagi 5-sinf "Ona tili" (to'ldirilgan 4-nashri, Toshkent, "Ma'naviyat", 2015) darsligi borasida Namangan tumanidagi 21-DIUMI ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi Gulnoza Xoldorova va Samarqand yuridik kolleji o'qituvchisi Dilafro'z Soyipova o'z tahlil va takliflarini berishgan.

Gulnoza XOLDOROVA:
35-bet: "His-hayajon bilan aytilgan darak, so'roq, buyruq shaklidagi gaplar his-hayajon gaplar sanaladi".

Istak gaplarni ham kiritish kerak, chunki ularga ham his-hayajon ohangi qo'shilsagina, his-hayajon gapga aylanadi. Shundagina istak gaplar oxiriga undov belgisi qo'yishimiz mumkin bo'ladi.

136-bet: "O harfi tonna, noyabr kabi so'zlarda o' kabi aytilsa ham, o yoziladi".

Noyabr so'zining *nayabr* tarzidagi talaffuzini uchratganmiz. Shu so'z o'rniga aniq o' kabi aytiladigan, masalan, *boks* so'zini qo'yish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Shu o'rinda yana bir masala: mazkur qoidalarda harf so'zining ishlatilishi qanchalar o'rinli ekanini ham o'ylab ko'rish kerak. Chunki boshlang'ich ta'limdayoq bolaning ongiga muhrlaganmiz: "Tovushlarni aytamiz va eshitamiz, harflarni ko'ramiz va yozamiz". Tovush atamasini qo'llash, bizningcha, maqbulroq holat edi.

139-bet: "O' tovushi ko'l, o's, cho'l, jo'ra, mo'tabar kabi so'zlarda torroq, bo'ri, qo'ri, xo'roz, ro'mol kabi so'zlarda esa kengroq eshitiladi, ammo har vaqt bir xil shaklda yoziladi".

"Mo'tadil, mo'jiza, mo'tabar kabi so'zlardagi tutuq belgisi yozuvda tushirib qoldiriladi."

Taklif: O' tovushi yopiq bo'g'inglarda torroq, ochiq bo'g'inglarda kengroq talaffuz qilinadi, deya izohlasak bo'ladi, ammo qoidadagi *jo'ra, mo'tabar* so'zlari bu fikrimizga qarshilik uyg'otadi. Aslida, mo'tabar so'zidagi tutuq belgisining tushirib qoldirilishi haqidagi qoidaga qarasaq, bu so'zda ham keng talaffuz qilinishi oydinlashadi. Demak, 1-qoidada *jo'ra, mo'tabar* so'zlari no'rin keltirilgan.

143-bet 1-topshiriq.

j — til oldi, portlovchi, jarangli tovush

dj — til oldi, sirg'aluvchi, jarangli tovush

Tasnifda bu tovushlarning jarangsiz jufti noto'g'ri ko'rsatilgan. Aslida, *j* — *ch* (til oldi, portlovchi, jarangsiz), *dj* — *sh* (til oldi, sirg'aluvchi, jarangsiz) tarzida bo'lishi kerak. 147-betda keltirilgan qoidalarga ko'ra fikrimiz isbotlanadi.

153-bet: "Gramm, metall kabi so'zlar oxirida kelgan qo'sh undoshlardan biri talaffuzda tushirib qoldirilsa ham, yozuvda hamisha ifodalanadi. Bunday undosh bilan tugagan so'zlarga xuddi shu tovush bilan boshlanadigan qo'shimchalar qo'shilganda, qo'sh undoshlarning biri yozilmaydi".

Qoidaga "har qanday qo'shimcha qo'shilsa" deya o'zgartirish kiritish kerak.

163-bet: "Gapda ishtirok etayotgan so'zlardan birining boshqalariga nisbatan kuchliroq talaffuz qilinishiga gap urg'usi yoki mantiqiy urg'u deyiladi. Masalan, Buvijonim so'zlarini kutaman".

Urg'u olgan bo'lak izohlanmagan.

190-bet: Zangori kema tasviriy ifoda sifatida berilgan. Unga teng keluvchi so'zga aniqlik kiritilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Shu mavzudagi barcha tasviriy ifodalarning so'z muqobili mavjud, shu so'z birikmasi bundan mustasno.

Bular 5-sinf "Ona tili" darsligidagi isloh etilishi kerak bo'lgan kamchiliklar. Nashr qilinishi kutilayotgan barcha darsliklarda bu kabi kamchiliklardan voz kechish kerak. Bundan tashqari, ona tili darsliklarida ish yuritish hujjatlaridan ham namunalar berilishi shart. Masalan, annotatsiya, rezyume kabilari...

Darsliklardagi har bir mashq o'quvchining dunyoqarishini boyitish, og'zaki nutqini rivojlantirish va imlo malakasini oshirishga xizmat qilishi kerak. Yangi nashr etiladigan darsliklarda milliy testlardan namunalar berilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Dilafro'z SOYIPOVA:

14-sahifadagi 45-mashqda *shirin, umum, xush, qora, uch, katta, to'qqiz* kabi so'zlar yordamida qo'shma so'zlar tuzish topshirig'i berilgan. *To'qqiz* so'zi bilan qo'shma so'z tuzib bo'ladimi?

21-sahifa: Teng bog'lanish olma va o'rik shaklidagi bitta misol bilan izohlangan. Faqatgina va bog'lovchisi bilan cheklanmasdan, *-u, -yu, bilan* vositalari ham kiritilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki **25-sahifadagi 78-mashqda** uyga vazifa tarzida ushbu vositalar bilan bog'lanishga doir topshiriq berilgan.

22-sahifa: So'z birikmasiga berilgan qoida noaniq. Bunda so'z birikmasida ikkita so'z qatnashishi aytilgan. Lekin so'z birikmasida ikki va undan ortiq so'z qatnashishi mumkin. **Taklif:** Ikki va undan ortiq mustaqil so'zning... tarzidagi jumlani kiritish kerak.

39-sahifa: 116-mashqda texnik xatolik bor. Ostiga chizilgan so'zlarning so'rog'ini aniqlash sharti qo'yilgan, lekin so'zlarning tagiga chizilmagan. Bunday xatoliklar **119-, 371-, 448-, 468-, 494-, 542-mashqlarda** ham uchraydi.

42-sahifa: 127-mashqda uyga berilgan topshiriq "Odamning qo'li gul deganda nimani tushunasiz? Gaplar tuzing" tarzida berilgan. Topshiriq mazmuni biroz noaniqdek nazarimda. **Taklifim:** "Odamning qo'li gul" mavzusida matn tuzing. Gaplardagi fe'l kesim va ot kesimlarni aniqlang" tarzida topshiriq berilgani ma'qul. Chunki mavzuda kesim va turlari bo'yicha ma'lumot berilgan.

44-sahifadagi 132-mashqda uyga berilgan topshiriq aniq emas. Matn tuzib egalarga e'tibor berish kerakligi aytilgan. Bunda ham topshiriq noaniq berilgan. **Taklif:** Matndagi ega va kesimlarni aniqlab, tagiga chizish topshirig'i berilgani ma'qul.

50-sahifa: Aniqlovchiga berilgan ta'rif ancha murakkab. **Taklif:** Otga bog'lanib uning belgisini, kimga yoki nimaga qarashligini bildirgan bo'lak aniqlovchi deyiladi, tarzidagi qoida berilgani ma'qul.

52-sahifa: Qaratqich aniqlovchiga berilgan ta'rif noaniq.

Taklif: ... narsaning ikkinchi bir narsaga qarashligini bildirib... emas, predmetning kimga yoki nimaga qarashligini bildirib, tarzidagi jumlani berish ma'qul.

59-sahifa: 174-mashqda 4 ta gap berilgan va egalarni undalmaga aylantirish kerakligi aytilgan. Lekin 2-gapdagi egani undalmaga aylantirib bo'lmaydi.

64-sahifa: Qo'shma gapdagi sodda gaplar ohang yordamida bog'lansa, ko'pincha vergul yoki tire qo'yilishi aytilgan. Lekin keltirilgan misolning bittasi ohang yordamida emas, *chunki* so'zi orqali bog'langan.

66-sahifa: 194-mashq. Berilgan topshiriqda muallif gapining kesimini ko'chirma gap kesimiga solishtirish kerakligi aytilgan. Bunda kesimlarni solishtirish ahamiyatsiz. **Taklif:** Muallif gaplari va ko'chirma gaplardagi kesimlarni aniqlab tagiga chizish topshirig'i berilgani ma'qul.

83-sahifa: Egalik qo'shimchalarining undoshlardan keyin qo'shilishiga doir qo'shimchalar sxema shaklida berilgan. **Taklif:** Egalik qo'shimchalarining unilardan keyin qo'shilishiga doir sxemani ham kiritish kerak.

86-sahifa: Sifat qanday holatlarda kesim va aniqlovchi bo'lishi izohlangan. **Taklif:** Sifat fe'lga bog'lansa hol bo'lishi aytilishi kerak. Bu o'quvchiga qiyinchilik tug'dirmaydi. Son mavzusida bu holat batafsil izohlangan.

90-sahifa: Olmosh ot, sifat, son va boshqa so'zlar o'rnida qo'llanishi aytilgan. **Taklif:** Barcha so'z turkumlari o'rnida qo'llanuvchi so'zlar olmoshdir, tarzida qoida berilsa yaxshiroq.

92-sahifa: 3-topshiriqda qoliqlar asosida gap tuzish kerakligi aytilgan. Lekin bu qoliqlar juda murakkab, ya'ni so'z turkumlari va gap bo'laklari yuzasidan tuzilgan. **Taklif:** Qoliqlarni mavzuga moslab so'z turkumlari yuzasidan tuzish kerak.

94-sahifa: Hikoya tuzish va fe'llarga e'tibor qilish (?) topshirig'i uyga vazifa qilib berilgan. **Taklif:** Hikoya uchun mavzu berilib, matndagi fe'llarning gapdagi vazifasini aniqlash topshirig'ini bergan ma'qul.

95-sahifa: Fe'l zamonlari sanalgan. **268-mashqda** fe'l zamonlarini aniqlash topshirig'i berilgan. **Taklif:** Bu topshiriq barcha fe'l zamonlaridan keyin berilsa ma'qul bo'ladi.

98-sahifa: 277-mashqda hozirgi zamon fe'llarining hosil bo'lishi haqida topshiriq berilgan. Lekin mashqda deyarli barcha fe'llar kelasi zamon mavzusiga bergan ma'qul.

100-sahifa: Shaxs-son qo'shimchalari sxemasi berilgan. **Taklif:** *-man, -san, -miz, -siz* tarzidagi shaxs-son qo'shimchalari bo'yicha sxema kiritilishi kerak.

136-sahifa: 2-topshiriqda *kollej, avtomat, pomidor, pochta* kabi so'zlardagi *o* unlisining talaffuziga e'tibor berish kerakligi aytilgan. Bunda *o* unlisining *a* tarzida aytilishi nazarda tutilgan. Lekin *pochta* so'zi bunga muvofiq emas.

138-sahifa: Qator unililar haqida ma'lumot berilgan. **139-mashqda** qator unilarni aniqlash vazifasi aytilgan. Lekin mashqda qo'sh unli qatnashgan so'zlar keltirilgan. **Taklif:** Mavzuda qo'sh unililar haqida ham ma'lumot berilishi kerak.

159-sahifa: Bo'g'in va uning turlari haqida ma'lumot berilgan va bo'g'inlarning asos va qo'shimchalarga ajratish bilan mos kelishi, mos kelmasligi ham aytilgan. **Taklif:** Asos va qo'shimcha bilan bo'g'inni solishtirish ortiqcha. Chunki bu mavzu darslikda yo'q.

163-sahifa: 455-, 456-, 457-mashqlarda gap urg'usini aniqlash bilan bog'liq topshiriqlar berilgan. Lekin gap urg'usi ohang bilan bog'liq hodisa ekanligini hisobga olsak, bu mashqlarni bajarish mumkin emas. **Taklif:** Gap urg'usi olgan bo'lak yozma nutqda kesimdan oldin joylashadi degan qoida kiritilsa, maqsadga muvofiq.

167-sahifa: 471-mashqda *mo'tabar, mo'jizakor* so'zlari tutuq belgisi qo'yilgan holda xato yozilgan. Bu xato **517-, 543-mashqlarda** ham takrorlangan.

Ushbu darslik mualliflari 5-nashrni tayyorlashda yuqorida ko'rsatilgan xato va kamchiliklarni bartaraf qilgan holda, takliflarimizga e'tibor qaratishlarini xohlardim.